

Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa - biblioteka w Internecie

Michał Górski, Barbara Krasieńska, Łukasz Tomkiewicz, Grzegorz Wajda

Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

Streszczenie

W pierwszej części artykułu przedstawiono definicję biblioteki cyfrowej. W głównej części publikacji autorzy zaprezentowali Pedagogiczną Bibliotekę Cyfrową (PBC) - początki działalności, charakterystykę zbiorów oraz zasady funkcjonowania. W dalszej części omówiono zasady działania PBC i wyjaśniono procesy digitalizacji stosowane w bibliotece. Przedstawiono również reguły współpracy z innymi instytucjami w zakresie uzupełniania zbiorów cyfrowych. Następnie szczegółowo opisano kolekcje tematyczne składające się na zasób PBC. Główny nacisk położono na jedną z kluczowych kolekcji - „Muzeum Podręcznika”. Ostatnia sekcja prezentuje statystyki dotyczące wykorzystania PBC. Artykuł powstał w oparciu o informacje dostępne na stronie internetowej (<http://pbc.up.krakow.pl> - układ zbioru, statystyki itp.), na podstawie fachowej literatury przedmiotu, dokumentacji wewnętrznej oddziału oraz doświadczeń zawodowych autorów.

Słowa kluczowe

biblioteka cyfrowa, digitalizacja, Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa

1. Wprowadzenie

Jak podaje literatura przedmiotu, pojęcie biblioteki cyfrowej - jako podmiotu autonomicznego w swej formie od tradycyjnej biblioteki - pojawiło się w połowie lat 90. XX w. Wcześniej wiele instytucji nauki i kultury gromadziło kolekcje zakupionych zasobów elektronicznych lub cyfrowych materiałów, ale nie klasyfikowało ich jako osobne zbiory [1]. We wczesnej fazie rozwoju organ ten funkcjonował pod kilkoma nazwami m.in. „biblioteka elektroniczna”, „biblioteki dostępne w sieci” czy „biblioteki bez ścian”. Określenie „biblioteka cyfrowa”, jak słusznie uważa Marcin Werla, może generować pewne niejasności znaczeniowe, bowiem dwuczłonowa budowa tego pojęcia sugeruje, iż możliwe są dwie perspektywy interpretacji związane z takimi dziedzinami jak bibliotekoznawstwo i informacja naukowa oraz informatyka, która rozumiana jest w tym przypadku jako dziedzina nauki i techniki zajmująca się przetwarzaniem informacji [2]. Wśród definicji „biblioteki cyfrowej” natrafić można na charakterystyki, które (w perspektywie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej) opisują ją następująco:

1 | *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa - biblioteka w Internecie*, Michał Górski, Barbara Krasieńska, Łukasz Tomkiewicz, Grzegorz Wajda, Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie

„Biblioteka cyfrowa - biblioteka, w której znacząca większość zgromadzonych zasobów dostępna jest w postaci interpretowalnej maszynowo (w przeciwieństwie do postaci drukowanej czy mikrofilmu), udostępnianej przy pomocy komputerów” [3].

Współczesne encyklopedie internetowe definiują „bibliotekę cyfrową” w ten sposób:

„Biblioteka cyfrowa (także: internetowa, wirtualna, elektroniczna) - usługa internetowa umożliwiająca udostępnianie w sieci publikacji cyfrowych takich jak czasopisma elektroniczne lub e-booki, a także zdigitalizowanych tradycyjnych publikacji papierowych (czasopism, książek, map, zdjęć itp.)” [4].

W artykule zostaną zaprezentowane działania Oddziału Digitalizacji i Reprografii Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (najstarszej pedagogicznej biblioteki cyfrowej w Polsce), poświęcone kształtowaniu kultury cyfrowej swoich odbiorców.

„Korzystanie z komputera i Internetu - także w nauce i edukacji - należy dziś do podstawowych kompetencji komunikacyjnych” [5], natomiast jednym z ważniejszych kierunków istotnych dla rozwoju nauki, a także procesów związanych ze współczesnym Internetem jest proces digitalizacji (inaczej: cyfryzacji), czyli (w dużym skrócie) konwertowanie treści z nośników analogowych do ich odpowiedników w postaci cyfrowej [6]. Rola bibliotek cyfrowych sukcesywnie ewoluuje w kierunku pośredniczenia między elektronicznymi źródłami informacji naukowej a użytkownikami.

2. Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa

Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa (dalej: PBC) Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie powstała w 2006 r. w wyniku potrzeby stworzenia wirtualnej platformy, na miarę potrzeb nowego czytelnika [7]. Przedsięwzięcie to było możliwe dzięki współpracy dwóch jednostek uczelnianych: Instytutu Nauk o Informacji (wcześniej Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa) oraz Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego. Celem tej inicjatywy było utworzenie technicznych warunków udostępniania publikacji elektronicznych zgodnie z nowymi potrzebami środowiska akademickiego. Niebagatelną rolę odegrała próba zabezpieczenia i ochrony szczególnie cennych i starych dzieł (głównie z zakresu pedagogiki) przed fizycznym zniszczeniem i zacytaniem w wyniku częstych wypożyczeń.

Wśród wielu akademickich bibliotek cyfrowych (tworzących wspólnie platformę Federacji Bibliotek Cyfrowych [8]) PBC wyróżnia się specyfiką materiałów przez siebie opracowywanych i udostępnianych. To jednostka, która narodziła się w strukturach najstarszej i największej uczelni pedagogicznej w Polsce, stąd główny nacisk kładzie się w niej na skanowanie i masowe udostępnianie materiałów z zakresu szeroko pojętej pedagogiki i dydaktyki. Ma to odzwierciedlenie w kolekcjach tematycznych (grupach skatalogowanych materiałów w strukturze platformy), które budują omawianą bibliotekę cyfrową (szerzej opisane w dalszej części artykułu).

PBC podobnie, jak inne polskie biblioteki cyfrowe, stawia sobie za cel udostępnianie głównie polskiego, kulturowego dziedzictwa, w tym najcenniejszych prac z zakresu historii wychowania, dydaktyki oraz pedagogiki, które posiadają w swoich zbiorach biblioteki instytutowe i wydziałowe oraz Biblioteka Główna UP (BG UP).

Technologia i rozwój nowoczesnych technik prezentacji i odczytu dokumentów pozwala udostępniać poprzez bibliotekę tego typu, obok materiałów tekstowych (książki, artykuły), także dokumenty audiowizualne i graficzne (fotografie, plansze, mapy, obrazy, nagrania dźwiękowe i filmy), wpływając tym samym na zwiększenie cyfrowych kompetencji swoich czytelników. Ponadto pracownicy naukowcy mogą umieszczać w PBC własne materiały wykorzystywane podczas zajęć - w postaci prezentacji multimedialnych, plików wideo, prezentacji multimedialnych czy filmów [9]. Zeskanowany oryginał zostaje wówczas zabezpieczony przed zniszczeniem, zaś jego cyfrowy odpowiednik jest masowo użytkowany drogą internetową. Cenną inicjatywą wspierającą rozwój kultury cyfrowej czytelników są udostępniane na platformie PBC wideowykłady.

Oprócz zdigitalizowanych dokumentów stanowiących dorobek naukowy pracowników (książek, artykułów z czasopism, materiałów z konferencji) w PBC, w kolekcji „Materiały dydaktyczne” znajdują się dokumenty typu *born digital*, które powstały specjalnie na potrzeby realizowanych w Uniwersytecie Pedagogicznym różnych form kształcenia, a wśród nich: wykłady, prezentacje multimedialne, animacje, instrukcje do ćwiczeń czy wykazy literatury.

Bardzo ważną kwestią towarzyszącą działalności każdej biblioteki cyfrowej związanej z instytucjami kultury i nauki (w tym PBC) jest prawo autorskie [10]. Materiały szczególnie cenne, do których internetowy dostęp jest ograniczony, można odczytać tylko na terenie biblioteki, z odpowiednio zabezpieczonych stacji komputerowych [11].

2.1. Zasady działania (prawa autorskie). Proces digitalizacji. Partnerzy (INoI, PBW i in.)

Na początku działania PBC ustalono zasady digitalizacji obiektów cyfrowych, które nie różnią się znacząco od ogólnie przyjętych norm. Wyodrębnić można kilka etapów procesu digitalizacji: wybór obiektów do digitalizacji, skanowanie, obróbka uzyskanych skanów za pomocą programów komputerowych, publikacja na stronie PBC odpowiednio przygotowanych plików oraz archiwizacja całości materiału cyfrowego. Do każdego z tych etapów ustalono zasady, którymi mają się posługiwać współtwórcy PBC. Część z nich jest nieustannie modyfikowana, by uzyskać coraz lepszą jakość i przydatność materiałów prezentowanych w bibliotece cyfrowej.

Przy doborze pozycji do skanowania istotne znaczenie ma tematyka, ich stan fizyczny, status prawny, a także brak dostępności w wersji cyfrowej w innych bibliotekach cyfrowych. Początkowo zakładano, że cyfrową bibliotekę miały tworzyć tylko materiały o treści pedagogicznej, ale z powodu zróżnicowania zasobów w BG

UP z czasem poszerzono zakres tematyczny. Uszkodzone bądź zniszczone papierowe źródło również daje pretekst do jego digitalizacji w celu ochrony przed dalszym niszczeniem w wyniku użytkowania. Niestety zbyt uszkodzone materiały mogą nie nadawać się do digitalizacji z powodu braku możliwości ich zabezpieczenia przed dalszym niszczeniem w wyniku skanowania.

Status prawny skanowanej pozycji nie zawsze ma kluczowe znaczenie. Obecnie do digitalizacji wybiera się również dzieła, które ze względu na postanowienia *Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych* z dnia 4 lutego 1994 r. [12] pozostają w dostępie zamkniętym. Uznano, że powinny znaleźć się w cyfrowej bibliotece z powodu swojej wartości merytorycznej. Są to najczęściej pozycje starsze, wydane przed 1945 r., które według regulaminu BG UP nie mogą zostać wypożyczone poza teren biblioteki.

W procesie skanowania dba się, by uzyskane pliki graficzne miały dobrą jakość, przy jednoczesnym zachowaniu stosunkowo niewielkiego rozmiaru [13] (format TIFF lub JPG - w zależności od typu skanera stosuje się standardową rozdzielczość 300 dpi lub nieco większą 400 dpi). Coraz większe zróżnicowanie sprzętu do skanowania pozwala na skuteczniejszą digitalizację różnego typu materiałów oraz skrócenie czasu pracy nad obróbką graficzną plików.

Dzięki zastosowaniu coraz lepszych programów komputerowych [14] oraz technik pracy wciąż ulega skróceniu czas obróbki cyfrowych obrazów. Poprawia się również jakość materiałów prezentowanych w bibliotece cyfrowej. W trakcie prac prostuje i kadruje się obrazy. Jeśli jest to wymagane i możliwe do realizacji - usuwa się niepożądane elementy na obrazie (plamy utrudniające odczytanie tekstu, zaznaczenia długopisem). Istotne jest, by podczas takiej operacji nie usuwać cech charakterystycznych dokumentu lub elementów mogących w przyszłości posłużyć do badań proveniencyjnych. Prawie zawsze stosuje się także skalowanie plików do tych samych wymiarów (szerokości i wysokości). Z tak przygotowanych obrazów tworzy się pliki służące do prezentacji na stronie PBC (miniaturę i zoptymalizowanego PDF-a [15]). Większość materiałów w bibliotece cyfrowej stanowią dokumenty tekstowe uzupełnione o OCR.

Publikowanie w bibliotece cyfrowej wiąże się z opracowaniem rzeczowym, dostosowanym do standardu metadanych Dublin Core. Również w tym wypadku zostały ustalone odpowiednie procedury i zasady [16]. Standardowy opis w PBC, podobnie jak w większości bibliotek cyfrowych, składa się z około 15 części. Oprócz większości elementów z podstawowego zestawu metadanych Dublin Core [17], zostały również dodane pola uznane za potrzebne dla pełniejszego opisu rzeczowego. Zawierają one najczęściej informacje na temat oryginału, z którego utworzono wersję cyfrową. Najczęściej używane pola dodatkowe to: uwagi (na przykład o brakach w dokumencie lub cechach wyróżniających), miejsce wydania oryginału, jego sygnatura, lokalizacja (która instytucja posiada oryginał w zasobach) oraz tryb dostępu (informacja w jaki sposób użytkownik może skorzystać z zasobu o ograniczonym dostępie).

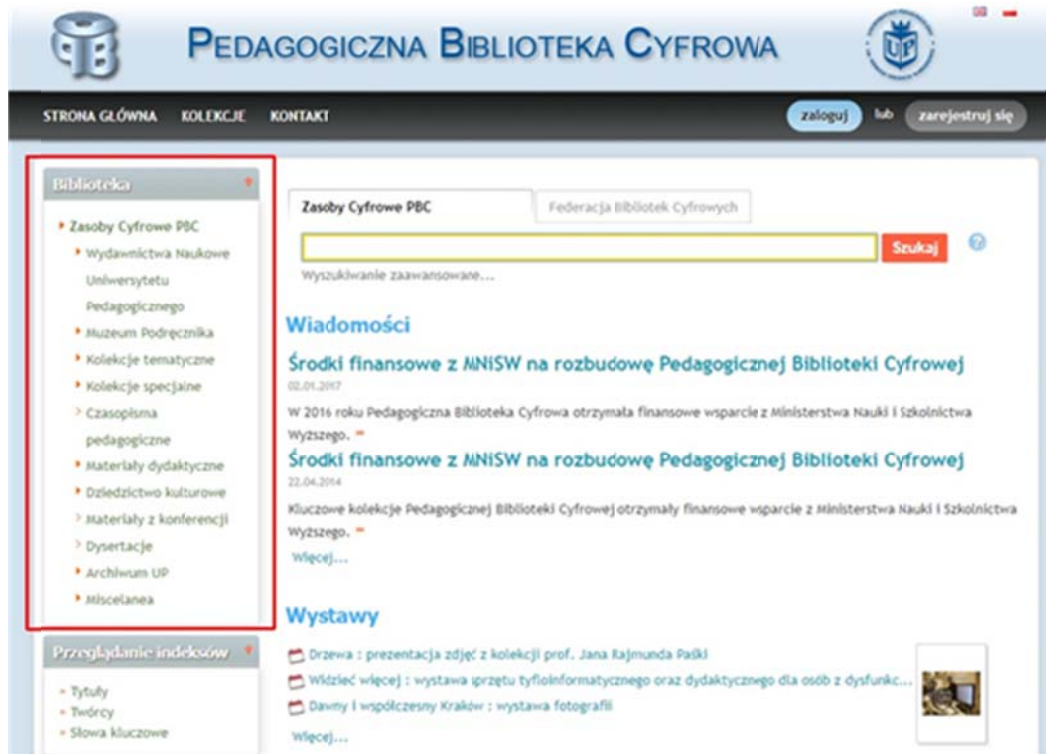
Ostatnim ważnym krokiem jest archiwizacja zbiorów PBC. W trakcie powstawania biblioteki cyfrowej uznano, że oprócz plików źródłowych oraz przeznaczonych do prezentacji na stronie PBC, archiwizowane będą również obrazy obrobione graficznie. Pozwoli to w przyszłości generować pliki do prezentacji nowego typu, bez konieczności ponownej obróbki cyfrowej. Sposoby archiwizacji zasobów PBC uległy zmianom wraz z rozwojem projektu. W celu dokładniejszego zabezpieczenia zarchiwizowanych zbiorów obecnie przechowywane są w dwóch niezależnych miejscach: na macierzach dyskowych Akademickiego Centrum Komputerowego Cyfronet AGH oraz na taśmach magnetycznych LTO (w BG UP). Wciąż pracuje się nad udoskonaleniem sposobów przechowywania danych, głównie w zakresie przyspieszenia dostępu do nich.

W działalność Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej wpisana jest współpraca z innymi jednostkami posiadającymi zasoby o tematyce pedagogicznej. Są to przeważnie instytucje z obszaru Krakowa oraz jednostki organizacyjne Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, które nie mają możliwości tworzenia własnych cyfrowych zasobów [18]. Największym i najstarszym partnerem jest Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Krakowie [19]. Obecnie biblioteka cyfrowa posiada ponad 1700 pozycji pochodzących z tej placówki, co stanowi mniej więcej 1/3 wszystkich zasobów. Instytucjami współtworzącymi PBC są również Książnica Pedagogiczna im. Alfonsa Parczewskiego w Kaliszu [20] oraz Biblioteka Pedagogiczna w Skawinie [21]. Istotnymi partnerami są również inne jednostki wchodzące w skład struktury organizacyjnej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (archiwum, biblioteki wydziałowe i instytutowe). Dostarczyły one łącznie do biblioteki cyfrowej około 400 pozycji (ponad 7,5% wszystkich zasobów).

2.2. Sposoby organizacji dokumentów w PBC

Zbiory Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej podzielone są na kolekcje. Są one tworzone na podstawie cech treściowych lub formalnych gromadzonych w nich materiałów. Tworzenie takich zbiorów i podzbiorów w oparciu o ich logiczny podział ułatwia przeszukiwanie wszystkich publikacji dostępnych w bibliotece cyfrowej oraz dotarcie do konkretnych pozycji [22]. Po zapoznaniu się z kolekcjami oferowanymi przez daną bibliotekę cyfrową czytelnik jest w stanie określić jej profil i typ materiałów przez nią gromadzonych. W bibliotece cyfrowej można stworzyć dowolną liczbę kolekcji zgodnie z życzeniami użytkowników [23]. Główne kolekcje takiej biblioteki powstają zwykle przy jej zakładaniu. Określany jest wtedy profil biblioteki i ustalana polityka gromadzenia materiałów. Jednak wraz z jej rozwojem mogą powstawać nowe. Możliwa jest sytuacja, iż po nawiązaniu współpracy z jakąś nową instytucją digitalizacji zostanie poddany zbiór publikacji, który ze względu na swą specyfikę nie odpowiada przynależności do utworzonych wcześniej kolekcji. W takiej sytuacji tworzony jest zwykle nowy zbiór, który spełnia wymogi nowo zdigitalizowanych materiałów. Poszczególne publikacje ze względu na swoje cechy formalne lub treściowe mogą należeć do kilku kolekcji jednocześnie. Takie „dookreślenie” ułatwia ich wyszukanie.

W Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej dostępnych jest 11 kolekcji i są to: „Wydawnictwa Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego”, „Muzeum Podręcznika”, „Kolekcje tematyczne”, „Kolekcje specjalne”, „Czasopisma pedagogiczne”, „Materiały dydaktyczne”, „Dziedzictwo kulturowe”, „Materiały z konferencji”, „Dysertacje”, „Archiwum UP” i „Miscellanea”. Niektóre z nich dzielą się na podkolekcje 2 i 3 rzędu.

Fot. 1. Witryna internetowa Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej z zaznaczonymi po lewej stronie dostępnymi kolekcjami. Źródło: <http://pbc.up.krakow.pl> [dostęp: 2018-03-27].

Poniżej znajduje się opis poszczególnych kolekcji z uwzględnieniem ich podziału na podkolekcje:

- „Wydawnictwa Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego” obejmuje 441 publikacji, które tworzą następujące podkolekcje: „Roczniki” (głównie „Roczniki Naukowo-Dydaktyczne”, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis” i „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”), „Prace Monograficzne” (ukazują się od 1963 r., początkowo jako „Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej”, od 1999 r. jako „Prace Monograficzne Akademii Pedagogicznej”, a od 2008 r. jako „Prace Monograficzne Uniwersytetu Pedagogicznego” [24]), „Nowoczesna Szkoła”, „Przedsiębiorczość - Edukacja”, „Argument” (półrocznik w wolnym dostępie o tematyce filozoficznej wydawany przez Instytut Filozofii i Socjologii UP w Krakowie [25]). W 2015 r. zostało uruchomione Repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego i większość materiałów z kolekcji „Wydawnictwa Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego” zostało do niego przeniesionych. Obecnie w dalszym ciągu prowadzone są prace związane z reorganizacją tego zbioru.

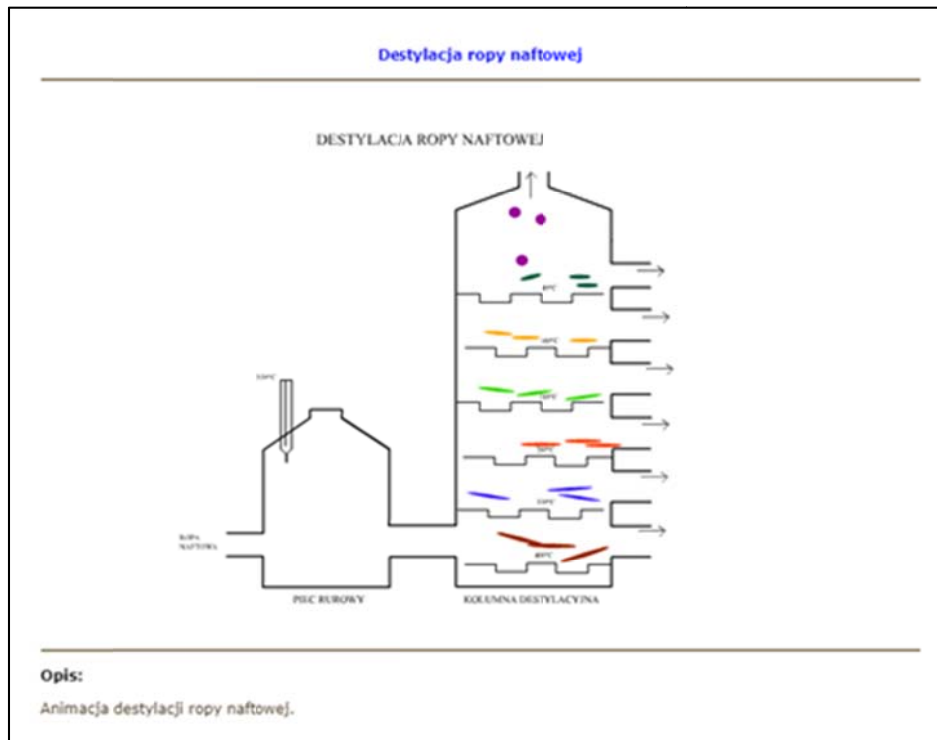
- „Muzeum Podręcznika” jest jedną z kluczowych kolekcji w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej. Gromadzi ona historyczne podręczniki do nauczania przedmiotów w szkołach różnego typu [26]. Składa się z 25 podkolekcji, które odpowiadają poszczególnym przedmiotom nauczania (astronomia, biologia, botanika itd.). W kolekcji „Muzeum Podręcznika” dostępnych jest 499 zdigitalizowanych publikacji.

Fot. 2. *Elementarz* Mariana Falskiego - przykład publikacji dostępnej w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej w kolekcji „Muzeum Podręcznika”. Źródło: <http://pbc.up.krakow.pl> [dostęp: 2018-03-27].

- „Kolekcje tematyczne” to przykład zbioru, w którym dostępne są podkolekcje drugiego, trzeciego, a nawet czwartego rzędu. Ma ona następujący podział: „Balickiana” (17 publikacji autorstwa profesora Antoniego Balickiego, pisarza, teatrologa, dydaktyka języka polskiego, wykładowcy Państwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie w latach 1948-1950 [27]), „Komisja Edukacji Narodowej”, „Sprawozdania szkolne” (16 podkolekcji reprezentujących poszczególne miasta, z których pochodzą sprawozdania, przy czym w obrębie Krakowa dostępny jest dalszy podział na sprawozdania z poszczególnych szkół), „Programy szkolne” oraz „Teki prof. Mariana Tyrowicza” (z jedną podkolekcją „Druki XIX/XX wieczne” - spuścizna po profesorze Marianie Tyrowiczu, historyku, wieloletnim wykładowcy Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, laureacie doktoratu honoris causa tej uczelni [28]).

- „Kolekcje specjalne” obejmuje 57 pozycji i podzielona jest na podkolekcje: „Wideo wykłady”, „Animacje edukacyjne”, „Katalogi”.

Rys. 1. Destylacja ropy naftowej - przykład animacji dostępnej w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej w kolekcji „Kolekcje specjalne”, podkolekcja „Animacje edukacyjne”.
Źródło: <http://pbc.up.krakow.pl> [dostęp: 2018-03-27].

- Kolekcja „Czasopisma pedagogiczne” obejmuje 709 pozycji. Są tam takie czasopisma, jak: „Przegląd Pedagogiczny”, „Rodzina i Szkoła” czy „Głos Szkoły Zawodowej”.
- Kolekcja „Materiały dydaktyczne” podzielona jest na 26 podkolekcji, które odpowiadają większości kierunków studiów na uczelni [29]. W obrębie niektórych podkolekcji („Filologia polska”, „Matematyka”, „Chemia”, „Informatyka”, „Ochrona środowiska”) dostępny jest głębszy podział.
- Kolekcja „Dziedzictwo kulturowe” obejmuje książki i czasopisma wydane do 1945 r.[30] Dzieli się na 3 podkolekcje: „Starodruki”, „Książki (1801-1945)” i „Czasopisma”. Ogólnie w kolekcji tej znajdują się 2403 publikacje. Wśród nich jest wiele książek, które pochodzą z Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego. Pozycje takie, ze względu na to, iż są szczególnie cenne, nie są wypożyczane poza teren biblioteki. Można z nich skorzystać jedynie na miejscu w Czytelnii Głównej. Obecność tych książek w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej nie jest przypadkowa. Zdigitalizowanie tych publikacji i umieszczenie ich w bibliotece cyfrowej sprawia, iż są one bardziej dostępne dla czytelników.

Fot. 3. Okładka książki pt. *Poezye* Edmunda Wasilewskiego - przykład publikacji dostępnej w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej w kolekcji „Dziedzictwo kulturowe”.

Źródło: <http://pbc.up.krakow.pl> [dostęp: 2018-03-27].

- „Materiały z konferencji” zawierają 168 elementów i są to różnego typu dokumenty (prezentacje, referaty, katalogi wystaw, artykuły z prac zbiorowych itp.), które pochodzą z konferencji organizowanych przez Uniwersytet Pedagogiczny.
- Kolekcja „Dysertacje” obecnie składa się jedynie z 2 elementów. Znajdowały się w niej prace doktorskie i habilitacyjne pracowników naukowych Uniwersytetu Pedagogicznego. Większość z tych materiałów została przeniesiona do Repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Kolekcja „Archiwum UP” zawiera 23 pozycje. Są to głównie materiały, które pochodzą z Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego i związane są z funkcjonowaniem Państwowego Pedagogium w Krakowie.
- Kolekcja „Miscelanea” składa się z podkolekcji „Exlibrisy”, a w niej znajduje się 11 pozycji.

W Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej dostępna jest także kolekcja 11 elektronicznych wystaw, które zostały przygotowane przez pracowników Oddziału Obsługi Informatycznej oraz Oddziału Digitalizacji i Reprografii BG UP. Siedem spośród nich prezentuje materiały, których autorami są osoby współpracujące z BG UP lub pracownicy tej instytucji. Są to wystawy: „Drzewa: prezentacja zdjęć z kolekcji prof. Jana Rajmunda Paśko”, „Agata Rubiś: »W zaciszu...«: wystawa pastelii”, „Wanderer - Bilder von Piotr Jargusz”, „Странник уличные картины Петра Яргуша”, „Viatoris w Teremiskach: obrazy uliczne Piotra Jargusza”, „Viatoris: obrazy uliczne Piotra Jargusza”, „Edukacja artystyczna na Kresach: plener” (fotografie autorstwa Piotra Jargusza, Jana Bujnowskiego i Agnieszki Nowakowskiej).

Wystawa „Aparatów dawnych czar” prezentuje zbiór aparatów miechowych pochodzących z kolekcji prof. dr hab. Jana Rajmunda Paśko z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie [31].

Wystawa „Widzieć więcej: wystawa sprzętu tyfloinformatycznego oraz dydaktycznego dla osób z dysfunkcją wzroku i ruchu” przedstawia sprzęt elektroniczny przeznaczony dla inwalidów wzroku oraz materiały edukacyjne wspomagające rozwój dziecka niewidomego i słabowidzącego. Sprzęt został zaprezentowany w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie 19 października 2009 r. przez firmę Altix [32].

Wystawa „Cenne zbiory Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (wybór)” pokazuje elektroniczne wersje stron tytułowych, interesujące fragmenty tekstów i ilustracje pochodzące z najcenniejszych publikacji dostępnych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego. Wyboru dokonali pracownicy Oddziału Digitalizacji i Reprografii.

Wystawa „Dawny i współczesny Kraków: wystawa fotografii” demonstruje dawne (XIX i początek XX w.) oraz współczesne (z 2013 i 2014 r.) fotografie charakterystycznych miejsc w Krakowie na zasadzie zestawiania. Autorami historycznych zdjęć byli Kriegerowie - znani krakowscy fotografowie. Skany ich fotografii pochodzą z albumów znajdujących się w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego. Współczesne zdjęcia zostały wykonane przez pracowników Oddziału Digitalizacji i Reprografii. Podczas ich wykonywania autorzy dążyli do ukazania jak największego podobieństwa między historycznymi a współczesnymi fotografiami (zbliżona perspektywa, kadr). Każde zdjęcie było wykonywane kilka razy, a później wybrane zostało najlepsze ujęcie. Nie wszystkie miejsca udało się sfotografować, ponieważ w niektórych przypadkach nastąpiły duże zmiany w zagospodarowaniu terenu wokół danego miejsca i wykonanie zbliżonego zdjęcia było niemożliwe. Wszystkie fotografie zostały wzbogacone merytorycznymi opisami przedstawionych na nich miejsc.

Kościół Mariacki - widok z ulicy Floriańskiej w stronę Rynku Głównego.
Fotografia z lat 1911-1914. Fotografia z 2013 r.

Fot. 4. Slajd z wystawy „Dawny i współczesny Kraków : wystawa fotografii”.
Źródło: <http://pbc.up.krakow.pl> [dostęp: 2018-03-27].

2.3. „Muzeum Podręcznika” PBC

Kolekcją, na którą warto zwrócić uwagę, jest „Muzeum Podręcznika”. Gromadzone są tam historyczne podręczniki do nauczania przedmiotów w szkołach różnych typów. Kolekcja podzielona została na podkolekcje, takie jak m.in. elementarze, chemia, biologia, matematyka, pedagogika, przyroda, zoologia czy podręczniki dla nauczycieli. Pozycje umieszczone w kolekcji mogą być inspiracją do prowadzenia badań nad dawnymi podręcznikami.

W „Muzeum Podręcznika” udostępnione są dokumenty o charakterze historycznym, o dużej wartości dla polskiej kultury. Stanowi ono również cenne źródło materiałów dla nauczycieli „jako propagatorów myślenia o przeszłości w perspektywie losów i czynów ludzi bliskich sobie za sprawą wyznawanych wartości, wspólnych doświadczeń i dążeń” [33]. Dzięki digitalizacji trwa nieustanny proces przywracania zapomnianych zabytków piśmiennictwa do współczesnego obiegu. Systematyczne powiększanie kolekcji umożliwi naukowcom dostęp do skarbnicy materiałów, które mogą posłużyć do dalszych badań historycznych.

Wśród wielu pozycji dostępnych w kolekcji „Muzeum Podręcznika” odnaleźć można m.in. publikacje autorstwa: Henryka Karola Gaertnera - znawcy języka polskiego i staropolskiego piśmiennictwa, dydaktyka i popularyzatora nauki; Stanisława Szobera - językoznawcy i pedagoga, autora licznych prac językoznawczych z gramatyki polskiej, kultury języka i metodyki; Antoniego Małeckiego - twórcy wielokrotnie wznawianych podręczników, w tym przede wszystkim niezwykle popularnej *Gramatyki języka polskiego* (wydana w 1863 r.). W ciągu ponad pięćdziesięciu lat opracowanie to miało aż dwanaście wydań, wywierając wpływ na podniesienie kultury języka ojczystego w szkołach wszystkich trzech zaborów.

Wśród publikacji dostępnych w „Muzeum Podręcznika” największym zainteresowaniem wśród użytkowników cieszą się: *Elementarz dla I klasy szkół powszechnych wiejskich* Mariana Falskiego z 1945 r., *Zoologia czyli zwierzętopismo dla szkół narodowych* Pawła Czenpińskiego z 1789 r. oraz *Śpiewnik szkolny na jeden, dwa i trzy głosy* z 1920 r. [zob. Fot. 5].

Fot. 5. Najczęściej przeglądane dzieła w kolekcji „Muzeum Podręcznika”.

Źródło: <http://pbc.up.krakow.pl/> [dostęp: 2018-03-27].

Obecnie liczba publikacji w kolekcji wynosi około 500. Wzrasta ona systematycznie poprzez wyszukiwanie kolejnych pozycji w magazynach Biblioteki Głównej UP oraz współpracujących bibliotek wydziałowych i instytutowych, a następnie ich digitalizację. Kolekcję znacząco rozbudowano również dzięki pozyskaniu środków finansowych z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na działalność upowszechniającą naukę w 2013 oraz 2016 r.

Do końca 2017 r. w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej znajdowało się ponad 5000 pozycji. Liczba ta sukcesywnie wzrasta [przyrost publikacji - zob. Wykres 1]. Znaczący spadek liczby pozycji widoczny pod koniec 2015 r. spowodowany był uruchomieniem Repozytorium Uniwersytetu Pedagogicznego (<http://rep.up.krakow.pl>) oraz koniecznością dostosowania się do nowych wymogów. Nastąpiła wtedy migracja części zasobu spełniającego wymagania repozytorium uczelnianego. W przypadku niektórych materiałów, w PBC pozostawiono publikację wraz z opisem bibliograficznym oraz odsyłaczem prowadzącym na stronę internetową repozytorium.

Wykres 1. Łączna liczba publikacji w PBC.

Źródło: <http://pbc.up.krakow.pl/stats/index.html> [dostęp: 2018-03-27].

3. Zakończenie

Założeniem Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej jest udostępnienie czytelnikom publikacji polskiego dziedzictwa kulturowego z zakresu szeroko pojętej pedagogiki ze zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz bibliotek wydziałowych i instytutowych. Wraz z końcem 2017 r. łączna liczba czytelników internetowych w PBC wynosiła ponad 3 500 000. Liczba ta świadczy o dużym zainteresowaniu użytkowników oraz o potrzebie dalszego rozwoju biblioteki cyfrowej. Konieczne jest utrzymanie i rozwijanie współpracy z dotychczasowymi instytucjami, jak również poszukiwanie nowych partnerów posiadających interesujące i wartościowe zbiory, które można by umieścić w ramach PBC. Niezbędne jest również pozyskiwanie środków finansowych (unijnych lub ministerialnych), aby zbiór publikacji w PBC stale się powiększał, a oferta była atrakcyjna zarówno dla współczesnego studenta, wykładowcy, jak i naukowca.

Biblioteki cyfrowe wychodzą naprzeciw oczekiwaniom nowego czytelnika, wychowanego w dobie nowych mediów. Za pomocą współczesnych, internetowych narzędzi komunikowania, ich twórcy aktywnie promują działalność naukową w sieci. Współczesne możliwości technologiczne pozwalają na nowe sposoby archiwizacji, reprodukcji, zapisu oraz dystrybucji materiałów, przyczyniają się do efektywniejszego sposobu dotarcia do czytelników. Odpowiadając na potrzeby „wirtualnego” odbiorcy same ewoluują, stając się częścią globalnej internetowej e-społeczności.

Przypisy:

[1] Por. I. Xie, K. K. Matusiak, *Discover Digital Libraries : theory and practice*, Amsterdam [et al.], 2016, s. 1.

[2] M. Werla, *Co to jest „biblioteka cyfrowa?”* In *Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://dl.psnc.pl/co-to-jest-biblioteka-cyfrowa/>.

[3] Por. J. M. Reitz, *Dictionary for Library and Information Science*, Westport 2004.

[4] *Biblioteka cyfrowa*. In *Wikipedia* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: https://pl.wikipedia.org/wiki/Biblioteka_cyfrowa.

[5] M. Wilkowski, *Wprowadzenie do historii cyfrowej*, Gdańsk, 2013, s. 7.

[6] Tamże, s. 62.

[7] PBC powstała w pierwszym okresie powstawania bibliotek cyfrowych w Polsce; przed Europeaną i w czasach, gdy rozpoczęto ogólnopolski projekt o nazwie Federacja Bibliotek Cyfrowych.

[8] Federacja Bibliotek Cyfrowych - jest kolejnym etapem budowy sieci rozproszonych bibliotek cyfrowych i repozytoriów w Polsce. Nazwa serwisu FBC odzwierciedla jego charakter - serwis ten jest zbiorem zaawansowanych usług sieciowych opartych na zasobach cyfrowych dostępnych w polskich bibliotekach cyfrowych i repozytoriach uruchomionych w sieci PIONIER. Zasoby te są współtworzone przez wiele instytucji naukowych i publicznych, takich jak wyższe uczelnie, biblioteki, archiwa, muzea czy ośrodki badawcze. Serwis FBC utrzymywany jest przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe afiliowane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN, a za jego rozwój odpowiada Zespół Bibliotek Cyfrowych PCSS (<http://fbc.pionier.net.pl/>).

[9] Na uwagę zasługuje kolekcja: „Materiały Dydaktyczne - Chemia”, która powstała w wyniku współpracy Biblioteki z pracownikami Zakładu Chemii i Dydaktyki Chemii pod kierunkiem prof. Jana Rajmunda Paśki. Umieszczono tam materiały dydaktyczne z wykładów i ćwiczeń, a także publikacje, które dotychczas prezentowane były na stronach zakładu lub prywatnych stronach pracowników.

[10] Regulują to m.in. następujące akty prawne: *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych* z 4 lutego 1994 r. Dz. U. 2000, Nr 80, poz. 904. wraz ze zm.; *Ustawa o ochronie baz danych* z dnia 27 lipca 2001 r. Dz. U. 2001, Nr 128, poz. 1402; *Ustawa o bibliotekach* z dnia 27 czerwca 1997 r. Dz. U. 1997, Nr 85, poz. 539.

[11] W dostępie zamkniętym udostępniane są publikacje, do których nie wygasły prawa autorskie majątkowe.

[12] *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r.* Dz.U. 1994, Nr 24. poz. 83. [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>.

[13] K. Sobkowiak, M. Uram, *Zasady digitalizacji obiektów dla potrzeb PBC*, Kraków 2008 [dokument do użytku wewnętrznego].

[14] Obecnie do obróbki graficznej w zależności od potrzeb używa się kilku programów: darmowych IrfanView, Xnview oraz ScanTailor, a także płatnego Adobe Photoshop. Do tworzenia plików PDF z OCR-em wykorzystuje się program ABBY FineReader w wersji 12, który posiada również rozbudowane narzędzia do obróbki graficznej.

- [15] Format PDF jest stosowany w PBC od 2014 r. Do tego czasu większość pozycji była przygotowana w mniej popularnym formacie DjVu. Obecnie trwa powolny proces zamiany plików DjVu na PDF.
- [16] M.in.: D. Witczak, *Zasady sporządzania opisów w bibliograficznych w formacie Dublin Core dla potrzeb Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej*, Kraków 2008 [dokument do użytku wewnętrznego].
- [17] *Dublin Core® Metadata Initiative* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://dublincore.org/documents/dces/>.
- [18] Pełna lista podmiotów, z którymi współpracuje PBC jest dostępna w Internecie pod adresem: *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/keywordindex?startint=0&dirids=1&attId=25&attlist:valueindex=1>.
- [19] *Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Krakowie* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <https://www.pbw.edu.pl/>.
- [20] *Książnica Pedagogiczna* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.kp.kalisz.pl/>.
- [21] *Biblioteka Pedagogiczna w Skawinie* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bibped.skawina.net/>.
- [22] D. Witczak, B. Kamińska-Czubała, *Biblioteka cyfrowa w strukturze biblioteki akademickiej : tendencje rozwoju Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej*. In M. Piótyczak-Majerowicz, S. Skórka, D. Wilk (red.), *Służba i chronią : 65 lat Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie*, Kraków, 2011, s. 88.
- [23] B. Kamińska-Czubała, D. Witczak, *Nowe kolekcje w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej*, „Konspekt”, 2007, nr 3-4 (30), s. 81.
- [24]] *Prace Monograficzne*. In *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=86>.
- [25] *Argument*. In *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=97>.
- [26] *Muzeum Podręcznika*. In *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=55>.

- [27] M. Kania, *Antoni Euzebiusz Balicki - wykładowca krakowskiej PWSP*, „Konspekt”, 2007, nr 2 (29), s. 106-110.
- [28] M. Wierzbak, *Teki profesora Mariana Tyrowicza w Bibliotece Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego*, „Konspekt”, 2013, nr 1 (46), s. 182-186 .
- [29] B. Kamińska-Czubata, D. Witczak, *Nowe kolekcje...*, s. 81.
- [30] Tamże.
- [31] *Wystawy*. In *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/exhibitions>.
- [32] *Widzieć więcej : wystawa sprzętu tyfloinformatycznego oraz dydaktycznego dla osób z dysfunkcją wzroku i ruchu*. In *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/docmetadata?id=771>.
- [33] B. Kamińska-Czubata, D. Witczak, *Cyfrowe mosty między przeszłością a przyszłością edukacji : kolekcje Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej*, „Konspekt”, 2013, nr 4 (49), s. 83-87.

Bibliografia:

- [1] *Argument* . In *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=97>.
- [2] *Biblioteka cyfrowa*. In *Wikipedia* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: https://pl.wikipedia.org/wiki/Biblioteka_cyfrowa.
- [3] Bomba R., *Narzędzia cyfrowe jako wyznacznik nowego paradygmatu badań humanistycznych*. In A. Radomski, R. Bomba (red.), *Zwrot cyfrowy w humanistyce, Internet / Nowe media / Kultura 2.0*, Lublin, 2013, s. 57-71.

- [4] Candela L. [et al.], *The Digital Library Manifesto*, s. I. 2006.
- [5] Celiński P., *Kulturowe kody technologii cyfrowych*, Lublin 2011.
- [6] Celiński P., *Renesansowe korzenie cyfrowego zwrotu*. In A. Radomski, R. Bomba (red.), *Zwrot cyfrowy w humanistyce, Internet / Nowe media / Kultura 2.0*, Lublin, 2013, s. 13-36.
- [7] *Federacja Bibliotek Cyfrowych* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://fbc.pionier.net.pl/>.
- [8] Kamińska-Czubala B., Witczak D., *Nowe kolekcje w Pedagogicznej Bibliotece Cyfrowej*, „Konspekt”, 2007, nr 3-4 (30), s. 80-82.
- [9] Kania M., *Antoni Euzebiusz Balicki - wykładowca krakowskiej PWSP*, „Konspekt”, 2007, nr 2 (29), s. 106-110.
- [10] Krzysztofek K., *Zwrot cyfrowy : ku pracy rozproszonej*. In A. Radomski, R. Bomba (red.), *Zwrot cyfrowy w humanistyce, Internet / Nowe media / Kultura 2.0*, Lublin, 2013, s. 37-56.
- [11] *Muzeum Podręcznika*. In *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=55>.
- [12] *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra>.
- [13] *Prace Monograficzne*. In *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=86>.
- [14] Radomski A., Bomba R. (red.), *Zwrot cyfrowy w humanistyce, Internet / Nowe media / Kultura 2.0*, Lublin, 2013.
- [15] Reitz J. M., *Dictionary for Library and Information Science*, Westport 2004.
- [16] *Ustawa o bibliotekach* z dnia 27 czerwca 1997 r. Dz. U. 1997, Nr 85 poz. 539 wraz z późniejszymi zmianami.
- [17] *Ustawa o ochronie baz danych* z dnia 27 lipca 2001 r. Dz. U. 2001, Nr 128, poz. 1402.

- [18] Werla M., *Co to jest „biblioteka cyfrowa?”* In *Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://dl.psnc.pl/co-to-jest-biblioteka-cyfrowa/>.
- [19] Wierzbak M., *Teki profesora Mariana Tyrowicza w Bibliotece Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego*, „Konspekt”, 2013, nr 1 (46), s. 182-186.
- [20] Wilkowski M., *Wprowadzenie do historii cyfrowej*, Gdańsk 2013.
- [21] Witczak D., Kamińska-Czubala B., *Biblioteka cyfrowa w strukturze biblioteki akademickiej : tendencje rozwoju Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej*. In M. Piđtypczak-Majerowicz, S. Skórka, D. Wilk (red.), *Stużę i chronię : 65 lat Biblioteki Główniej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie*, Kraków, 2011, s. 86-100.
- [22] *Wystawy*. In *Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa* [online], 2018 [dostęp: 2018-06-08]. Dostępny w World Wide Web: <http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/exhibitions>.
- [23] Xie I., Matusiak K. K., *Discover Digital Libraries : theory and practice*, Amsterdam [et al.] 2016.

Informacje o autorach:

mgr Michał Górski - starszy bibliotekarz, kierownik Oddziału Digitalizacji i Reprografii Biblioteki Główniej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie; e-mail: michal.gorski@libpost.up.krakow.pl; tel. 12 6626371.

mgr Barbara Krasieńska - bibliotekarz, pracownik Oddziału Digitalizacji i Reprografii Biblioteki Główniej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie; e-mail: barbara.krasinska@libpost.up.krakow.pl; tel. 12 662 63 71.

mgr Łukasz Tomkiewicz - bibliotekarz, pracownik Oddziału Obsługi Informatycznej Biblioteki Główniej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie; e-mail: lukasz.tomkiewicz@libpost.up.krakow.pl; tel. 12 662 63 74.

mgr Grzegorz Wajda - starszy bibliotekarz, pracownik Oddziału Digitalizacji i Reprografii Biblioteki Główniej Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie; e-mail: grzegorz.wajda@libpost.up.krakow.pl; tel. 12 662 63 71.